

Samisk naturkunnskap

Tradisjonell kunnskap, reindrift og klimautfordringer

KM17

Bærekraft

Demokrati

TEK – kunnskap skapt over generasjoner

Tradisjonell Økologisk Kunnskap (TEK) er akkumulert over generasjoner gjennom nær observasjon av naturens mønstre. Den er ikke «primitiv» – den er et komplekst, empirisk informasjonssystem testet av tusenvis av år i et spesifikt miljø. Nordsamisk har over 300 begreper for snø og is – hvert begrep koder spesifikk informasjon om bæreevne, reindriftsmuligheter og ferdselssikkerhet som ingen snøfysiker har tilsvarende vokabular for.

- **Siida-systemet:** tradisjonell reindriftsforvaltningsenhet. Balanserer beiteuttaket basert på generasjoners kunnskap om beitekapasitet.
- **Transhumance:** sesongvandring mellom kyst (sommer) og innland (vinter). Følger reinens naturlige trekkruter opptil ~700 km.
- **Klimaendringer og TEK:** Gievdni (isdekket beitemark) er en katastrofe for reindrift. Samiske observasjoner av endrede issmelting og beiteprognoser dokumenteres i EALÁT-prosjektet og brukes i klimamodeller.
- **ILO-konvensjon 169:** urfolks rettigheter til land og ressurser. Norsk ratifikasjon 1990. Fosen-saken (2021): Høyesterett fastslo at vindkraftutbygging brøt samerettigheter – men turbinene ble stående.
- **Co-management:** samarbeid mellom urfolk og myndigheter om naturressursforvaltning. Gir bedre resultater enn ren «vestlig» forvaltning alene.

■ Nøkkelsammendrag

TEK: empirisk, generasjonsprøvd kunnskap. 300+ snøbegreper i nordsamisk

Siida: tradisjonell forvaltningsenhet. Balanserer beiteuttak

Transhumance: sesongvandring opptil 700 km. Følger reinens ruter

Gievdni: iskappe paa beitemark. Klimaendringer øker hyppigheten

EALAT-prosjektet: kombinerer TEK og klimavitenskap

ILO-169: urfolks rettigheter til land/ressurser. Norge ratifiserte 1990

Fosen-saken 2021: Høyesterett - vindkraft broytt ILO-169

Tenk og drøft

- 1 Forklar hvorfor 300+ snøbegreper er et eksempel på at TEK kan inneholde informasjon som vestlig vitenskap mangler.
- 2 Hva er co-management, og gi et konkret eksempel på at det gir bedre forvaltningsresultater enn ren «vestlig» tilnærming.

- 3 Klimaendringer fører til hyppigere gievndi. Forklar konsekvensene for reindriften og hva som kan gjøres.

- 4 Fosen-saken: Høyesterett ga samene medhold, men turbinene ble stående. Diskuter de juridiske og demokratiske implikasjonene.

- 5 Diskuter forholdet mellom vitenskapelig kunnskap og TEK: er de konkurrerende eller komplementære?

Praktiske forsøk

Forsøk 1: Snokvalitetstest – TEK-inspirert observasjon

Klassifiser snø etter samisk tradisjonell kunnskap og sammenlign med meteorologisk inndeling.

Utstyr

- Uteplass med snøe
- Termometer
- Spade
- Loggbok
- Samisk snobegreps-liste

Fremgangsmåte

1. Les listen med nordsamiske snobegreper.
2. Gå ut og observer: hard eller myk overflate, iskorpe, los snø under.
3. Forsøk å gjenkjenne nordsamiske termer på det du ser.
4. Mål snøtemperatur i ovre og nedre lag.
5. Vurder: ville dette snoen bære en rein?
6. Sammenlign med meteorologisk klassifisering.

Refleksjonsspørsmål

1. Forklar hva gjevdni er og hvorfor det er katastrofalt for reindrift.
2. Hva er TEK og gi et eksempel der det er mer presist enn vitenskapelig utstyr?
3. Hva er FN-konvensjonens syn på urfolks kunnskap?

Forsøk 2: Kartlegging av lokal biodiversitet

Bruk citizen science-verktoy til å kartlegge biodiversitet og koble til tradisjonell kunnskap.

Utstyr

- Smarttelefon med iNaturalist gratis
- Uteplass
- Loggbok
- Lokal samisk stedsnavn-oversikt

Fremgangsmåte

1. Installer iNaturalist og les om citizen science.
2. Gå 20 min i nærområdet. Fotografer og identifiser 10+ arter.
3. Last opp observasjoner.
4. Finn stedsnavn i nærområdet på samisk.
5. Diskuter: hva forteller stedsnavn om historisk dyreliv?
6. Sammenlign funn med historiske data.

Refleksjonsspørsmål

1. Hva er citizen science og hva er fordeler og begrensninger?
2. Forklar co-management med ett norsk eksempel.
3. Tradisjonskunnskap sier fugler ankommer tidligere. Hva er vitenskapelig bevis?